

Utfodring av frieser

Hästen som djurart kan betraktas som en extrem gräsätare, av evolutionen utvecklad att leva på öppna slätter, med bra uppsikt åt alla håll och med sin snabbhet och uppmärksamhet som enda sättet att undkomma faror. Hästen är därför av naturen helt inriktad på en diet bestående av gräs, och är i detta avseende mer specialiserad än t.ex. kor och andra idisslare. Ännu ett utmärkande drag för hästar är långa ättider. Hästar i frihet tillbringar ca 16 timmar av dygnet med att äta. Vi vet också att hästar som utfodras med koncentrerat foder som leder till korta ättider drabbas psykiskt av att inte få stå och tugga och kan utveckla beteendestörningar.

Matsmältning

Hästen har liten magsäck men en mycket snabb tarmpassage i tunntarmen. Fodret stannar däremot längre tid i grovtarmen där bakterier bearbetar det mer svårsmälta fodret och bryter mer det i beståndsdelar som sedan kan tas upp av tarmslemhinnan. Energi från spannmål, i form av stärkelse liksom andra lättsmälta kolhydrater tas i första hand upp i tunntarmen medan energi från grovfoder, i form av växttråd, tas upp i grovtarmen. Den snabba tarmpassagen i tunntarmen gör att hästen har begränsad förmåga att tillgodogöra sig energi från kraftfoder, den främsta energikällan är istället växttrådsrikt foder. Vid höga spannmålgivor passerar överskottet av stärkelse som hästen inte klarar att bryta ner i tunntarmen vidare till grovtarmen där det kan leda till förurning och därmed tarmflorerubbingar.

Många hästar kan trots allt vänja sig vid höga spannmålgivor om man ökar givan långsamt och gradvis och delar upp den på flera mål. Hur mycket stärkelse hästen klarar att ta hand om i tunntarmen är dessutom individuellt, en generell regel är att aldrig ge mer än 0,4 kg spannmål per 100 kg och mål. En annan konsekvens av höga kraftfodergivor och därmed korta ättider är magsår, eftersom grovfodret buffrar magsyran bättre än kraftfodret. Eftersom hästen är gjord för att äta jämnt fortsätter magsyraproduktionen även när magsäcken är tom! Alla mindre vanliga djurraser dras med sina egna myter.

Är frieserhästar annorlunda än andra raser när det gäller utfodring? Alla hästar är beroende av en fiberrik diet baserad på företrädesvis långsamma kolhydrater. Modern hästavel är inriktad på att ta fram atletiska snabbväxande hästar som kan ge snabba resultat i tävlingar och avelsshower medan man i äldre tider, då hästar sällan användes före 4 års ålder, istället prioriterade lättföddhet och härdighet framför snabb utveckling och tillväxt. Det är därför troligt att traditionella "gamla" raser har sämre tolerans för koncentrerade foderstater. "Vällevnadssjukdomar" som fång och insulinresistens är mer uppmärksammade numera och anses ha starka samband med feta hästar och utfodring av snabba kolhydrater. Lättfödda hästraser och speciellt ponnyraser är mer utsatta för dessa problem. Hos frieser och lätta kallblodsraser anses istället snabba kolhydrater främst vara en riskfaktor för att utlösa korsförädlings/EPMS.

Grovfoder

Enligt nyligen utförda studier kan travhästar i full träning klara sig på enbart grovfoder. Detta borde rimligen i ännu högre grad gälla för rid- och fritidshästar. Trots det finns en hel uppsjö av olika kraftfoder och tillskottsfoder för hästar. Vad ska man välja? Vad hästen behöver är inte en samling olika foder och tillskott utan energi, protein, kalcium, fosfor, magnesium, mikromineraler och vitaminer.

Grovfoder, dvs hö alt. hösilage är alltid basen i foderstaten. Syftet med att lägga till kraftfoder är således att balansera ett inte helt optimalt grovfoder. Vid val av kraftfoder bör man därför först ta hänsyn till vad man har för grovfoder. Problemet med grovfoder är att man inte kan se utanpå vad det innehåller. Att höet är grönt och väldoftande säger tyvärr inte mycket om proteinhalten, fodret bör därför helst analyseras. I litteraturen anges den optimala kvoten mellan energi (MJ) och protein (g smbrp) bör vara 1:6 för ridhästar. För föl, fölston och unghästar är proteinbehovet högre.

Energibehov

Att få i hästar tillräckligt med energi är oftast inte något problem. Några undantag där det kan vara svårt att ge hela energibehovet i enbart grovfoder är avvanda föl (som har sämre tuggförmåga p.g.a. färre kindtänder), högmjolkande fölston och gamla hästar med slitna tänder. Kraftfoder och andra tillskott bör annars i första hand användas för att komplettera ett hö med för låga värden protein eller mineraler i förhållande till energihalt. Odlad vall kan ibland innehålla låga halter eller obalans mellan olika mineraler. Om man analyserar höet på energi och protein bör man därför även be om analys av kalcium, fosfor och magnesium för att se till att hästen även får i sig tillräckligt av dessa ämnen. Om hästen inte utfodras med tillräcklig mängd av kalcium och fosfor måste dessa ämnen tas från skelettet.

När vi väljer hö bör vi även ta hänsyn till den individuella hästen och dess användning. Minimigivan grovfoder för att grovtarmen ska fungera normalt är 1 kg torrsubstans grovfoder per 100 kg häst och dag, vilket motsvarar 1,2 kg hö. Väljer man hösilage måste man även ta hänsyn till fodrets vattenhalt när man räknar ut minimigivan, eftersom variationerna i vattenhalt är så stora mellan olika hösilage. Hästar som äter ett foder med hög vattenhalt och för lite mängd torrsubstans kan lätt drabbas av diarré.

Den rekommenderade dagsgivan hö är högre, 1,5 kg foder per 100 kg. Det innebär att en frieser bör äta minst 7-8 kg men helst 9-10 kg hö om dagen. För många hästar innebär det att man bör välja ett grövre, senare skördat hö som inte är så energirikt, så att hästen kan äta den mängd den behöver utan att gå upp i vikt. För avelshästar är det istället bättre med ett näringsrikt grovfoder, då man annars kan behöva ge stora kraftfodergivor för att tillgodose deras behov. För att undvika förurning i magsäcken bör det inte gå längre än 8 timmar mellan ättillfällena. Normalt bör höet därför delas på minst 3 givor (om hästarna har tillgång till större naturbeten, "vinterbete", har de oftast tillräckligt att äta ändå mellan utfodringstillfällena och magsäcken behöver aldrig stå tom även om man bara utfodrar två gånger om dagen).

Om man fodrar ute bör det finnas vatten i hagen eftersom hästar helst dricker i samband med utfodring. För att ge hästen sysselsättning och ättillfällen inomhus mellan utfodringstillfällena kan man ge halm, men om hästen äter stora mängder halm finns risk för förstoppning eftersom det är mycket svårsmält för hästar. Oavsett hur välkomponerad foderstaten är behöver hästar alltid tillgång på salt, och det är speciellt viktigt för hästar som tränas intensivt.

Kraftfoder

De vanligaste kraftfodren är havre och/eller korn i kombination med mineraler, eller ett färdigfoder bestående av müsli eller pellets. Färdigfoder kan ha mycket olika sammansättning och det är viktigt att välja ett foder som passar för hästen och dess

användning. Fördelen med färdigfoder är att det går snabbare att utfodra och att man kan välja foder med hög fiberhalt och hög andel långsamma kolhydrater. Det är svårare att komponera en sådan diet själv och det är inte säkert att det blir så stor prisskillnad då man kan behöva ta till proteinfoder och olja för att balansera dieten. Müsli ger längre ättider än pellets och är därför att föredra, men är i regel dyrare.

Lämplig kraftfodergiva till en frieser i vanlig träning bör vara 0-2 kg/dag. Många ger havre till ridhästar av den enkla anledningen att hästen blir piggare. Det kan vara ett bra sätt att "hotta upp" en frieser med mer flegmatisk läggning, men om hästen behöver kilovis med havre eller sporthästfoder för att fungera som rid- eller körhäst bör man försöka lösa problemet på något annat sätt! Betfor som tillskott ges oftast i mindre mängd som profylax mot magbesvär snarare än för att tillföra näring. Det betraktas annars som ett energifoder. Betfor innehåller 20 % melass och är därför mycket sockerrikt, för utfodring i större mängder bör man därför helst välja betmassa utan melass.

Olja är ett rent energifoder som är mycket koncentrerat och ges i regel i mindre givor, 1-2 dl per dag. Det brukar rekommenderas speciellt åt hästar med benägenhet för EPSM/korsförflamning för att balansera fodret genom att tillföra långsam energi (även grovfoder innehåller socker!) och ges då även i större mängder efter långsam tillvänjning. Hö med låga proteinvärden kan kombineras med ett lucernfoder, som räknas som grovfoder, istället för att man ökar kraftfodergivan.

Protein

Det varnas ibland för att överutfodra protein till frieserhästar och för att fodra med lucern med hänvisning till att höet i Holland i regel har lägre proteinvärden. Det finns områden i t.ex. USA där man ger lucernhö som enda grovfoder till hästar vilket leder till att hästarna får i sig mycket protein. I Sverige utfodras hästar i regel med gräshö och oftare är proteinvärdena i fodret istället väl låga, värdena i gräshö kan dock variera betydligt även mellan olika åkrar i samma område.

I en studie som gjordes på svenska unghästar fick ingen av hästarna tillräckligt med protein i sin ordinarie foderstat, det finns alltså ingen större anledning att vara rädd för överutfodring av protein. Hästar tycks också vara mer toleranta för protein i grovfoder jämfört med protein i kraftfoder. Höga proteingivor ökar enligt studier inte risken för korsförflamning och EPSM, istället är det snabba kolhydrater som är farliga.

Man brukar ibland även varna för protein i samband osteokondros (lösa benbitar/OCH), ett problem hos växande hästar som även förekommer hos frieser. De främsta orsakerna till osteokondros hos häst är emellertid inte höga proteingivor utan ärftliga faktorer i kombination med periodvis överutfodring av energi som leder till att fölet växer för snabbt. Risken ökar om fölet samtidigt som den överutfodras med energi inte får röra sig tillräckligt mycket och om den extra energin inte backas upp med extra protein och mineraler som är byggstenar för skelettet. En särskild riskfaktor är om fölet blir efter i avvänjningen och går ner kraftigt i vikt och detta senare kompenseras genom en för intensiv utfodring och tillväxt, ev. i kombination med att fölet stallas upp och ges begränsad rörelsefrihet. De förändringar som uppträder i skelettet vid osteokondros utvecklas före ett års ålder men symtomen, i form av hälta och ledsvullnad, ses i regel först senare.

Leg.vet. Ulrika Lindström